

השכלה גבוהה, הצלחה נוגה

איימי גרנאי

וסטאובר, טארה (2018). **משכילה** (תרגום מאנגלית: אורה דנקר, 2020).
תל אביב: שוקן, 350 עמ'.

אחת המשתתפות בקורס ספרות שלימדתי בו לפני שנים אחדות הייתה סטודנטית שגדלה במסגרת חרדית בחו"ל, ולאחר מכן הגיעה לישראל ואימצה אורח חיים חילוני. כסטודנטית במכללה, היא החלה אט אט להיחשף – בשיעורים שלי וכן בקורסים אחרים, כמובן – לטקסטים העוסקים בנושאים, בתמות, בתרבויות ובדמויות שהיו זרים לה לחלוטין. לעיתים נאלצתי להבליע קולות הפתעה למשמע השאלות שהעלתה אותה סטודנטית במהלך השיעורים, שאלות בנוגע לאנשים ולנושאים שהיו, כך הנחתי, בתחום הידע כללי, גם עבור אלה שתחומי עיסוקן לא כללו ספרות, היסטוריה ותרבות. בדומה לטארה וסטאובר (Westover), מחברת המְמוֹאֵר הספרותי "משכילה" (Educated: A Memoir) שהיה לרבי-מכר, גם הסטודנטית שלי הייתה סקרנית, חרוצה ובעלת מוטיבציה, וגם היא המשיכה בלימודיה אל עבר תארים מתקדמים. בזמן קריאת הספר, חשבתי רבות על אותה סטודנטית, ועל הקשר בין סיפוריהן של המשכילות הללו לבין התמה "מוכר ולא מוכר" העומדת במרכז גיליון זה של "החינוך וסביבו". במה כרוכים ההתמודדות עם הלא מוכר והמעבר בין עולמות שונים כל כך? מהו המחיר הרגשי, החברתי, הכלכלי או המשפחתי שההתמודדות הזאת גובה? מהו תפקידם של החינוך ושל מרצים ומרצות במפגש עם התמודדות שכזאת, כעדים ועדות וכמסייעים ומסייעות, ולו לזמן-מה, בתהליך המטלטל והדרמטי?

בסיפורה של וסטאובר בולט במיוחד המתח שנוצר במפגש בין האינטלקט יוצא הדופן בחריפותו של המחברת לבין הלחץ הקשה מנשוא שליווה אותה לאורך מסעה מבית נוקשה וקיצוני בהרי איידהו אל עבר שבילי האוניברסיטאות קיימברידג' והרווארד. וסטאובר גדלה כבת הצעירה למשפחה המונה שבעה ילדים באזור כפרי בדרום איידהו, בבית מוקף עצי מחט ואורן, שדות חיטה והרים, כולל פסגה אחת אהובה, "הנסיכה", כפי שכינתה אותה. המשפחה השתייכה לדת המורמונית, אלא שמעבר להגבלות המוטלות על המאמינים המורמונים, החמיר אב המשפחה והוסיף פרשנויות נוקשות וקיצוניות לגבי דרך ההתנהלות הראויה בעולם בימינו. על פי האב, סוף העולם קרב ובא, ולכן על המשפחה להצטייד בכמויות גדולות של מזון וציוד לקראת האירוע, עמדה שהומחשה ספציפית לקראת סוף המילניום, באיום של באג Y2K ("באג 2000"). יתרה מכך, תפיסת עולמו של האב נגדה נחרצות כל סוג של התערבות ממשלתית. כך לדוגמה, ילדי המשפחה לא למדו בבתי ספר, ולצעירים שבהם לא היה כל תיעוד רפואי, ואף לא תעודת לידה, כך שהרשויות לא ידעו על קיומם. המשפחה לא נעזרה במערכת הבריאות הממשלתית, סירבה לקבל חיסונים שגרתיים, וכן נמנעה מטיפול רפואי, גם במצבים של סיכון ממשי לבריאותם. והסיכונים אכן היו חמורים ותכופים: הילדים הועבדו בידי אביהם בעיקר במגרש הגרוטאות שלו, עבודה שכללה פירוק חלקים ממכונות וממכונות. טארה ובני משפחתה נפצעו לעיתים קרובות מנפילת חלקים חדים, מדליקות ממנועים ישנים ומנפילות מגובה רב, כל זאת נוסף על תאונות דרכים מרובות שתוצאותיהן הוחמרו, שכן בני המשפחה לא חגרו חגורות בטיחות. הפגיעות והמחלות של בני המשפחה טופלו באמצעות תרופות טבעיות שאם המשפחה נהגה לרקוח, וכן על ידי אמונה בכוחות אנרגטיים ודתיים, כדוגמת בועה דמיונית מגוננת: "דמייני את הבועה כמה שעות בכל יום" (עמ' 112), נצטוותה טארה לאחר פציעה בתאונה. בפעם אחרת, כשנפצעה מחפץ חד שהשליך אביה ממגרש הגרוטאות, ניסה הלה להרגיעה במילים אלה: "אל תדאגי מותק... אלוהים והמלאכים שלו עובדים כאן לצדנו. הם ישמרו עלייך שלא תיפגע" (עמ' 73).

ברם, מעבר להקשר של פציעה וחולי, נושא הבריאות ממלא תפקיד מרכזי בספר גם כמקור לפרנסה, בעקבות העובדה שאם המשפחה הקימה עסק גדול ומשגשג לתרופות הומאופתיות, שבסופו של דבר היה מקור פרנסתם של מאות עובדים ועובדות מסביבת מגורי המשפחה. טארה עצמה מסייעת לאימה בשלבים הראשונים של הקמת עסק התרופות, ומפעם לפעם מסייעת לה גם ביילוד ביתי בלתי חוקי

עבור תושבות הסביבה שאינן מעוניינות להיעזר במערכת הרפואית הממשלתית. בד בבד עם תיאור שלל עיסוקים אלו – וכמובן גם עבודתה במגרש הגרוטאות רווי הסכנות – אנו למדים על רצונה של טארה לפרוץ את המעגל הזה. טארה משתתפת בחוג תיאטרון מקומי, מצטרפת למקהלה בעיירה קרובה, לומדת פיתוח קול, ובהמשך אף עוברת בהצלחה את מבחני ה־ACT, הישג המשתווה לתעודת גמר בית ספר תיכון, אף שמעולם לא למדה לימודים פורמליים. בכל אותה עת היא זוכה לעידוד מאימה, שאף מסייעת לה ככל יכולתה, וכך לבסוף טארה מתקבלת ללימודים באוניברסיטת בריגהם יאנג (Brigham Young), אוניברסיטה מורמונית רבת מוניטין הממוקמת במדינת יוטה הסמוכה.

אימה של טארה וסטאובר מצטיירת כאישה ברוכת כישרונות, שבסופו של דבר נעשית לאשת עסקים מצליחה. בה בעת, בוחרת האם לחיות כרעיה נאמנה וצייתנית, ולפחות על פני השטח מאמצת את ערכיו הקיצוניים של בעלה וחיה לאורם. היא מודעת היטב לכישרון של טארה, ומעודדת אותה גם כשטארה עצמה קרובה לייאוש. אביה של טארה, בצעד נדיר, מבקר בחדרה ומבקש ממנה מפורשות שלא ללמוד באוניברסיטה ו"לא לזנות אחרי חוכמת בני תמותה" (עמ' 150), בקשה שלוותה באיום לגבי זעמו הצפוי של האל, אם לא תיענה לבקשתו. כשנראה שטארה עומדת להיעתר לבקשתו של האב, מתערבת האם ומפצירה בה: "אל תישארי. לכי. אל תיתני לשום דבר למנוע ממך ללכת מכאן" (עמ' 150).

הצהרה זאת – "אל תישארי. לכי" – ואחרות כמותה, לדוגמה כשהאב מציע לסייע לה בתשלום שכר הלימוד בהמשך לימודיה למרות התנגדותו הראשונית, מעצבות את "משכילה" כנרטיב מורכב ועשיר בניואנסים ששזורים בו חיים של נוקשות וכאב המתרחשים בד בבד עם רגעי חמלה נוגעים ללב. עם זאת, למרות ההתערבות של האם בצומת דרכים חשוב זה, הרי שככל שעסקיה הולכים ומשגשגים, וככל שמצבו הנפשי והגופני של האב מחמיר – עקב פציעה קשה מאוד מתאונת עבודה במגרש הגרוטאות – הם הולכים ונסוגים לבסוף מהעמדה התומכת שהביעו ברגעים הרי גורל בחייה של טארה.

אם המשפחה נתונה ללחצים בחייה, לצידו של בן זוג פגוע גופנית ונפשית, שטארה מתארת כבעל הפרעה דו־קוטבית, ואם לא די בזה, הרי שהם מתמודדים גם עם הפרעתו הנפשית החמורה של בנם, שון, אחיה של טארה, שהיא מתארת בפירוט מצמרר. נוכחותו של שון הופכת את המצב בבית לעוד יותר מורכב ואת ההימצאות בקרבתו לסכנת נפשות של ממש.

יותר ממחצית הביקורת כבר מאחורינו, וכמעט שלא כתבתי על תהליכי החינוך וההשכלה ב"משכילה", שהם כביכול ליבת הספר. ייתכן שהסיבה לכך היא שכמספרת, טארה מציבה את הדגש הנרטיבי והרגשי על הבית שממנו צמחה ועל התפתחות היחסים המשפחתיים, יותר מאשר על פרטי החינוך שקיבלה ועל צמיחתה מעובדת במגרש גרוטאות לאינטלקטואלית נערצת. עם זאת, אנחנו למדים על צעדיה הראשונים של טארה באוניברסיטה, על קשיי התאקלמותה, על הקושי החברתי ועל פערי ההשכלה והידע הכללי בינה לבין עמיתה, לדוגמה כשטארה לומדת שאירופה אינה מדינה אלא יבשת, או כשחבריה ללימודים, וכך גם הקוראים, אני מניחה, נדהמים לגלות כי היא אינה יודעת מהי השואה היהודית. אנחנו מופתעים גם מחוסר היכרותה של טארה עם כישורים אלמנטריים, כגון היכולת לסכם שיעור, ומוסכמות בסיסיות דוגמת חשיבותם של ספרי הלימוד. המודעות לחסך העצום נוכח מאור אצל טארה: "אני לא מבינה למה לא הרשו לי לקבל חינוך ראוי כילדה", היא כותבת במרירות ביומנה אחרי ניסיון לא מוצלח במבחן בשנתה הראשונה באוניברסיטה (עמ' 181).

עם הזמן טארה לומדת לא רק את החומר הלימודי, אלא גם את דרכי ההתנהלות הנדרשות ממנה כסטודנטית במסגרת המערכת האקדמית, ולאחר ההתחלה הקשה – היא מצטיינת בלימודיה. כישרונה הנדיר ברור למוריה, והעידוד ממרציה המסורים בנקודות קריטיות מסייע בידה לפלס את דרכה באקדמיה. בכל תחנה במסעה היה לטארה מנטור משמעותי שהכיר ביכולותיה הנדירות. אחד המנטורים החשובים במסע זה הוא ד"ר קרי (Kerry), המרצה של טארה בקורס שבחרה על ההיסטוריה היהודית, לאחר שלמדה על השואה. טארה ניגשת למשרדו של ד"ר קרי, ולאחר שעמד על הרקע המיוחד שלה, הוא מציע לה להשתתף בתוכנית לימודים Study Abroad מטעם אוניברסיטת בריגהם יאנג שמתקיימת באוניברסיטת קיימברידג'. "אני חושב שאת צריכה למתוח את הגבולות שלך", אומר לה ד"ר קרי, "תגלי מה את מסוגלת לעשות ואז תחליטי מי את" (עמ' 248). טארה מגישה את מועמדותה לתוכנית, אך מועמדותה נדחית. ואולם ד"ר קרי אינו אומר נואש ולמען טארה מערער על ההחלטה. לבסוף הערעור מתקבל, וטארה מתקבלת לתוכנית. היא אכן לומדת מה היא מסוגלת לעשות, ומסתבר שהיא מסוגלת לעשות הרבה מאוד. חייה משתנים. בקיימברידג' היא פוגשת את המנטור הבא שלה, שלאחר קריאת אחד מחיבוריה מזהיר כי מדובר ב"אחד המאמרים הטובים ביותר שקראתי ב־30 שנות

הוראה בקיימברידג' (עמ' 258). המנטור מסייע בידה להתקבל ללימודי תואר שני בקיימברידג', היא מסיימת את התואר בהצלחה וממשיכה ללימודי דוקטורט. נושא המחקר של טארה הוא המחשבה הפוליטית במאה ה-19. היא מתעמקת בכתביהם של הוגים השותפים לעמדה השואפת לקדמה, לחיפוש אחר צדק ולתיקון החברה ככלל, לנוכח השינויים הדרמטיים שהתחוללו במאה ה-19. בה בעת, כשטארה וסטאובר מספרת את סיפורה, נראה כי אין הקבלה בין תנועה חד-משמעית קדימה לבין אושר וסיפוק עצמי, אלא דווקא התקדמות אינטלקטואלית מרשימה הכרוכה בנסיגה ביכולת להתמודד עם האחיזה הבלתי נרפית של משפחתה. ושוב נקראת טארה הביתה בגלל תאונה או נפילה או מחלה של מי מבני משפחתה. היא רואה כיצד עסק התרופות המשפחתי משגשג, ואולם זה אינו מביא עימו קבלה של דרכה העצמאית או הקלה בעוצמת המתחים במפגשים המשפחתיים. ככל שטארה מצליחה, כך מתוארת עד כמה הולכת ונעשית ההתמודדות הנפשית של אחיה שון קשה יותר ויותר. הוא אלים כלפי טארה ואחרים מבני המשפחה, ובשיאו מציג הממואר עימות בין טארה לשון, המגלם למעשה את המאבק בין עבר להווה, בין נאמנות משפחתית לדבקות באמת ובצדק, בין המוכר לבלתי מוכר והצורך להתמודד עם כל אלה בצורותיהם ההולכות ומשתנות. אזהרה: אלימותו של שון מתוארת בפירוט גרפי שלעיתים מצמרר ממש.

לבסוף, טארה כותבת את עבודת הדוקטורט שלה על סוגיות של משפחה ומוסר במחשבה האנגלו-אמריקאית במאה ה-19. עבודה זו כללה התייחסות מיוחדת לתנועה המורמונית שהייתה נדבך כה מרכזי בחייה, ואולם בדוקטורט, וכך גם בחייה שלה, נושא האמונה הדתית והשלכותיה משולב בנרטיב רחב הרבה יותר. הממואר מסתיים בהצלחתה המקצועית-אקדמית של וסטאובר, ובהכרתה בעצמה כאדם שונה בתכלית, אשר "אימץ לעצמו זהות חדשה" (עמ' 345). ואולם בהצלחה זו אין ולו נימה של ניצחון הראוי להיחגג. זו הצלחה שמסופרת בדרך נוגה, על רקע הקרע שלא התאחה עם הוריה ועם חלק ממשפחתה, ובצל זיכרונות העבר שלעולם יהיו נוכחים גם בהווה.

